

onların fiziksel ve cinsel gelişimlerine paralel olarak tanımlamaya devam ettikleri yorumunu yapmaktadır. Nitekim İşlâm hukuk kodu olan Mecelle’de kızların 9, erkeklerin ise 12 yaşında buluğa ermiş oldukları kabul edilmekteydi. Araz bu sınırların, Osmanlıların çocukluktan ne anladıklarının en dikkat çekici yansımalarından biri olup, imparatorluğun sön dönemlerinde de varlığını devam ettirdiğini belirtmiştir

Osmanlı toplumunda çocukların tarihiyle ilgilenmenin bir dönem bazı tarihçiler tarafından “çoluk çocuk” işi olarak görülmesi, Araz’ın tespit ettiği ilginç noktalardan bir başkası. Fakat ne enteresandır ki vaktiyle küçümseyici tavırlara muhatap olan konu bugün, toplumsal tarih araştırmalarında “üst düzey” bir merak konusu olarak yerini almış bulunuyor.

Asiye Kakırman Yıldız

Fatih Ermiş,

A History of Ottoman Economic Thought Development Before the Nineteenth Century,

London and New York: Routledge, 226 pp., ISBN 978-0415540063

Son dönemde Osmanlı iktisadi düşünce tarihi konusunda yurt dışında yayınlanan ve etraflı bir çalışmanın ürünü olan kitap, giriş ve sonuç ile birlikte toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Türkiye’deki arşiv ve kütüphaneler başta olmak üzere Almanya ve Viyana’daki kütüphanelerde bulunan kaynakların kullanıldığı ve analitik olarak hazırlanmış bir indekse sahip olan eser, iktisadi düşüncenin temellerini, XIX. yüzyıla kadarki süreçte Osmanlı İmparatorluğu’ndaki durumunu, gelişim ve uygulamalarını anlatan ve bu konunun hangi kaynaklardan çalışılabileceğini gösteren bir araştırmadır.

Yazar, Osmanlıların Doğu ile Batı arasında bir sentez olduğunu, bu nedenle ne Batı Asya, ne de Doğu Avrupa tarihinin Osmanlılar bilinmeden anlaşılamayacağını belirtir. Osmanlıların kendilerinden önceki dönemlere ait hem Batı, hem de Doğu yöneticilerinin tecrübelerinden faydalanarak bir sentez oluşturduğunu, kendilerinin İşlâmî bir çerçeve içerisinde hareket etmelerine rağmen, gerektiğinde bu çerçeve dışından etkilere de açık olduklarını vurgular. Osmanlı iktisadi düşüncesinin Moğol, İnan, Selçuklu, Bizans, Sufizm ve İşlâm düşüncesinin bir

sentezi olduğu, bu sentezin temelinde bulunan “hane halkı yönetimi” olarak anlaşılması gereken ve Batı literatüründe “houshold economy” olarak adlandırılan *İlm-i menzil-i tedbir* kavramının ise ilk defa Aristo’da görüldüğünü, kısacası bunun eski Yunan felsefesinden kaynaklandığını belirtir. Ayrıca yazar Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisadi yapısının, diğer kapitalist kültürlerde olduğu gibi, yaşamın bütünleyici bir parçası olduğunu, bu açıdan bakıldığında iktisadi konuların sosyal hayat cephesinden izole edilerek analiz edilip değerlendirmeye tabi tutulamayacağını, dolayısıyla bu konudaki fikirlerin dini, sosyal ve siyasi olay ve gelişmeleri anlatan metinlerde aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Şiir, tarihi kronikler, siyasetname, layiha, sefaretname ve hatt-ı hümayunların Osmanlı iktisadi düşüncesini anlamada temel kaynak teşkil ettiklerini belirterek her bir kaynak grubunu ayrı başlıklar altında incelemektedir. Karl Polanyi ve Max Weber olmak üzere konu ile ilgili Batı literatüründeki temel düşünce ve görüşlerin de anlatıldığı bu bölümde “Osmanlı İktisadi Zihniyetini Anlamaya Yönelik Bazı Yaklaşımlar” alt başlığı altında, konuyla alakalı Türklerin yapmış olduğu çalışmaların bir literatür değerlendirmesi yapılmakta, bu bağlamda Mehmet Genç’in provizyonizm, fiskalizm ve tradisyonalizm konulu çalışmasının Osmanlı iktisadi düşüncesi konusunda bir dönüm noktası olduğu belirtilmekte, başta Cemal Kafadar olmak üzere Sabri F. Ülgener ile Ahmet Güner Sayar’ın çalışmaları üzerinde de durulmaktadır. “Araştırma Sorusu ve Çalışmanın Temeli” adlı alt başlıkta ise yazar, “Osmanlı iktisadi düşüncesinin doğası nedir?” temel sorusu altında “Osmanlıların sosyal ve siyasi sistemlerinin, iktisadi düşünce kökenlerinin, entelektüellerin temel zihni parametrelerinin, bürokratların iktisadi konular hakkındaki temel ilgilerinin neler olduğuna” ve “XVIII. yüzyıl sonlarında kaleme alınan sosyo-ekonomik konularla ilgili eserler klasik Osmanlı düşüncesinde bir duraklama ya da devamlılık olup olmadığını gösterir mi?” sorularına cevap aradığını belirtmektedir. Ayrıca bu çalışmanın neden XIX. yüzyılı kapsamadığı kısaca izah edilmektedir.

Kitabın “Terminoloji ve Kavramların Tartışılması” başlıklı ikinci bölümünde Osmanistler dışındaki okuyucuların konuyu anlayabilmelerini sağlamak amacıyla toprak, vergi rejimi, para, fiyat, ağırlık ölçüsü, siyasi ve idari, din ve felsefe ile bu sınıflamanın dışında kalan konuyla ilgili terim ve kavramlar açıklanmaktadır. Bunlar; çifhane, timar, has, mukataa, iltizam, malikane, reaya, ulema, asker, tüccar, sikke, dirhem, dinar, akçe, kuruş, narh, mal, devlet, kaza, sancak, beylerbeylik, ayan, derebey, sened-i ittifak, Tanzimat, hutbe, nefis, tasavvuf, külli irade, şeriat, maruf, hikmet, ifrat ve tefrit, maşai, Frengistan, devşirme, hicri, ruz-ı hızır, ahlat-ı erbaa, medrese, hamzaname, sabiye, bedeviye ve hadariyye terimleridir.

“Toplumun Fonksiyonu ve Yapısı Hakkında Düşünceler” başlıklı üçüncü bölümde, toplumun fonksiyonu ve yapısıyla ilgili Osmanlı kavramları tartışılmakta, klasik dönemde özellikle tıp metodolojisinin temelini oluşturan ahlât-ı Erbaa (*humour theory of body*) bileşenlerinden (kan, safra, balgam ve sevda) yola çıkarak Osmanlıların toplum içindeki grupları bu metodoloji çerçevesinde nasıl değerlendirdikleri ve sultanın konumunu ile devleti meydana getiren “adalet çemberi” fikri üzerinde ayrıntılı şekilde durulmaktadır.

“Hane halkı yönetimi kavramı” adlı dördüncü bölümde, Batı literatüründe “houshold economy” olarak adlandırılan bu kavramın temelinin eski Yunan felsefecisi Aristo’dan geldiği, Müslümanların bu literatüre önemli katkılar sağladığı, dolayısıyla Osmanlıların da buradan tevarüs ettiği ve bu kavram altında “iktisadi meseleler” üzerine analiz yaptıkları belirtilmekte, ancak kullanılan “hane” kavramından kastın “ülke” olduğu vurgulanmaktadır.

“Regulation” olarak adlandırılan beşinci bölümde ise Osmanlı bürokratlarının pazar düzenine karşı tavırları ile narh uygulaması ve hisbe teşkilatı anlatılmakta, kaynaklarıyla birlikte yorumlanmaktadır.

“Klasik Dönem Sonu İktisadi Düşünce” başlıklı altıncı bölümde klasik kanat yanında modernistlerin iki önemli figürü olarak ortaya çıkan Süleyman Penah Efendi ile Ebu Bekir Ratıb Efendi’nin fikirleri tartışılmakta, bu dönemde devlet kavramı, bürokratik sistem, ticaret kavramı ve para politikaları ile Avrupa’daki durum ve gelişmeleri anlatan layihalar yorumlanmaktadır.

“Reel İktisadi Uygulama” adlı yedinci bölümde ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de sonlarında Osmanlıların iktisadi uygulamaları hatt-ı hümayunlar üzerinden incelenmekte, iktisadi pratikler ile hatt-ı hümayunlardaki fikirler arasında mukayeseler yapılmaktadır.

Sonuç kısmını oluşturan sekizinci bölümde ise bütün bölümler boyunca analiz edilen ve tartışılanların temel çerçevesi çizilerek konunun genel bir resmi ortaya konmaktadır. Kitap, bilinmeyenler yanında daha önce konuyla ilgili çalışmaları da cesaretle bir araya getirmesi açısından kanaatimce önemli bir çalışmadır.

Fehmi Yılmaz